

III. Україна в контексті європейського Відродження

УДК: 821.161.22 + 811.124

*Циганок Ольга
(Київ)*

Про популярність ренесансних епітафій в українських поетиках XVII–XVIII ст.

У статті визначається популярність ренесансної епітафії як взірця жанру в давніх українських поетиках. Дослідження проводиться на основі аналізу всіх текстів, на які натрапляємо у збережених в українських книгозбірнях рукописах. Дуже популярною в українських курсах була лише фламандська ренесансна епітафія учителеві граматики. Частотність цитування шістнадцяти італійських текстів різна, від одного до семи трактатів. Шість епітафій польських поетів фіксуються у двох – п'яти курсах, цитування деяких англійських, французьких та німецьких ренесансних епітафій – спорадичне.

Ключові слова: ренесансний, поетики, епітафії.

У бібліотеках Києва та Львова зберігаються тридцять поетик XVII–XVIII ст., ідентифіковані дослідниками як українські. З них ми вибрали близько двохсот епітафій, приблизно половина з яких – невстановленого датування і походження. На нашу думку, в добу Відродження створено 32 тексти. Сюди ми віднесли не лише епітафії ренесансних поетів різних країн, а й тексти, присвячені видатним діячам того часу. Епітафій доби Відродження приблизно стільки само, як античних, середньовічних – удвічі менше (при тому, що грань між пізньою античною

III. Україна в контексті європейського Відродження

поезією і віршуванням граматиків раннього середньовіччя досить розмита). Епітафії невстановленого датування і походження з певною долею умовності ми відносимо до барокових, хоч свідомі того, що якась частина цих текстів – не ідентифіковані нами твори минулих епох.

Ренесансні поети популяризували античні епітафії, середньовічні тексти, а також творили власні твори. Давні українські книжники вбирали їх, мислячи при цьому інтертекстуально. Вони на підсвідомому рівні відчували ті складні зв'язки, що виникають між претекстами й метатекстами. Не випадково автор чернігівської поетики 1749–1750 рр. Серапіон Валуцький, подаючи приклад хрїї, бере такий аргумент: «...Поет Гелій Еобан Гесс, викладач академії м. Марбург, перед смертю згадав цей вірш Еннія:

*Жодна сльоза не оздобить мене, не похоронить
Плач. Чом? Залишуся я в пам'яті вчених мужів.*

Вступ: Дійсно, дуже достойна згадки і похвали думка, до популярності якої спричинилися два поети, Енній і Еобан Гесс, тому що один був її творцем, а інший часто цитував»¹. Йдеться про фрагмент (рядки 3–4) автоепітафії римського поета Квінта Еннія (239–169 рр. до н.е.), у якій

¹[Чернігівська поетика], 1749–1750, 77 (зв.): Helius Eobanus Hesus Poëta, marpurgensis academiae professor, moriturus hoc Ennii carmen protulit: Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu / Faxit. Cur? Volito docta per ora virum. Exordium: Dignissima profecto memoratu, ac laudatu sententia, quam duo poëtae, Ennius et Eobanus Hesus celeberrimam reddiderunt, ille quia fuit auctor, hic quoniam saepe usurpavit. Тут і далі назви поетик подаються скорочено, за початком. Перша цифра вказує рік (роки) створення рукопису, друга – аркуш. Повні назви див.: Циганок О. Генетичні концепції фунерального письменства в Україні XVII–XVIII ст.: основні напрямки досліджень / Ольга Циганок. – К. : Університет „Україна”, 2011. – (Студії з україністики ; випуск X). – С. 158–175. Оскільки київська поетика «Arctos» (1705) у цій монографії не розглядалася, наводимо її повну назву: ARCTOS in Parnasso MohiloMazepiano EXORTA NeoEquites humanioris literaturae Orthodoxos Pegasus gerentes bino idearum cursu ad altiora tam ligati quam soluti eloquii culmina EVENENS anno quo BeLLa parat RossUs spreto De Caesare Mota. – Рукопис зберігається в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського, Інститут рукопису, шифр D.C. П. 245. – Арк. 89–175.

він високо оцінює власний талант. Таким чином, автор української поетики підносить німецького християнського гуманіста Гелія Еобана Гесса (1488–1540) фактично до рангу співавтора цього твору.

Як відомо, доба Відродження зберегла майже всі імена своїх творців – архітекторів, художників, скульпторів, ювелірів, поетів. Автори українських поетик далеко не завжди зазначають творців ренесансних текстів. Однак, якщо середньовічні епітафії, як правило, анонімні, то коріння ренесансних творів, що містяться в давніх українських трактатах, часто вдається встановити за іншими джерелами.

Надзвичайно популярною в українських курсах (цитується у 18 поетиках, тобто більш ніж у кожній другій із збережених!) була епітафія якомусь учителеві граматики:

*Вивчив граматику я, й багатьох навчив за ті роки,
Провідміняти, однак, слова „могила” не зміг².*

Укладач популярної в ті часи збірки епітафій, французький отець-єзуїт Філіпп Лаббе приписує цей твір фламандському учителю граматики, автору ряду підручників Іоанну Деспавтерію Нінівіті [Despauterius Ninivita (ca. 1480–1520)]³. В останньому рядку міститься концепт, передати який при перекладі не вдається. Беруться до уваги два значення латинської лексеми «declinare», «уникнути» і «провідміняти»: учений грамастик не зміг уникнути могили (провідміняти це слово). Примітно, що в усіх курсах пентаметр передається без змін – очевидно,

² Grammaticam didici, multos docuique per annos, / Declinare tamen non potui tumulum. Див.: Циганок О. Цит. вид. – С. 65–66.

³ Див.: Thesaurus epitaphiorum veterum ac recentium selectorum ... Opera ac studio Philippi Labbé. – Parisiis, 1686. – P. 403. Pars [Частина] IX. Jocosa Aenigmatica [Жартівливі. У формі загадок], CXXVI. Io. Despauterii Ninivitae [Іоанна Деспавтерія Нінівіти]. 1 scivit ... docuitque [збагнув ... і навчав]; 2 potuit [міг]. Таким чином, існував варіант цієї епітафії не від першої особи, а від третьої (в українських поетиках не фіксується).

III. Україна в контексті європейського Відродження

його вважали довершеним. Це єдина епітафія цього періоду, яка цитується в українських поетиках часто.

Серед ренесансних епітафій в українських поетиках XVII–XVIII ст. домінують авторські тексти італійського походження: епітафії дітям, святым, духовним, ученим та мудрецам, загадки (16 епітафій). Це переважно популярні тексти, на які натрапляємо у відомих європейських виданнях. Найбільше таких творів – у антології епітафій Лаббе (11 текстів) та у поетиці німецького єзуїта Якоба Понтана (8 творів)⁴. Шість епітафій містяться в обох виданнях. Тільки три тексти італійських гуманістів, які фіксуються в українських поетиках, ми не знайшли у працях Лаббе та Понтана. Ці єзуїтські видання могли бути для авторів українських поетик основними джерелами знайомства з італійською ренесансною епітафією. Контекст цитування дозволяє з більшою долею ймовірності це стверджувати щодо поетики Понтана, менше – щодо антології Лаббе.

Італійські гуманістичні епітафії були популярні в українських барокових поетиках різною мірою. На твір епіграматиста XVI ст. Іполита Капілюпа Карлові П'ятому із династії Габсбургів натрапляємо у шести українських поетиках⁵. Епітафію пера Тоскана хлопчику Луцілію «*Blandidulus, nitidus, pulcher, dulcissimus infans...*» [Ніжненька, чиста, красива, усім наймиліша дитина...] уподобали автори семи українських поетик⁶. Епітафія ще

⁴ *Pontanus Jacobus. Poëticarum institutionum libri tres...*– Ingolstadii, 1594. – Надалі поетика Понтана буде зазначатися як Pontanus, антологія Лаббе – як Thesaurus. Перша арабська цифра – рік виходу в світ стародруку, друга – сторінка.

⁵ Циганок О. Цит. вид. – С. 67. Див. також: Arctos, 1705, 163.

⁶ *Samoenia in Parnasso*, 1689, 114 (зв.): *Item illud supra quondam infantem* [Також та над якоюсь дитиною]. *Cytheron*, 1694–1695, 170: *Item illud supra quondam infantem* [Та над якоюсь дитиною]. Приклад *epitaphium enunciativum sev enarrativum* [розповідної епітафії]. Arctos, 1704–1705, 163 (зв.): *Alia infantum puerorum adolescentum ut dixi ubi de genitoribus ex obitu illorum nihil maestius esse accidit...* *Item hoc de infante* [Інша дітям, підліткам, юнакам, так що я

одному Луцілію, з початком «O multum dilecte puer, quae dura parenti...» [Хлопчику мій наймилий, чому ж та доля злостива...], написана його батьком, гуманістом П'єтром Бембо (1470–1547), привернула увагу творців також семи курсів⁷. На твір італійського вченого епохи Відродження Джироламо Фракасторо (1478–1553) – лікаря, астронома та поета, з початком «Dum medica Montane doces ore

кажу, для батьків не буває нічого сумнішого, ніж їх смерть... Такою є ця про малу дитину]. З Lucillus. Nymettus, 1719, 45: Epitaphium Lucilii cuidam pueri [Епітафія якомусь хлопчику Луцілію]. Приклад написання епітафій infantibus et pueris [маленьким дітям та дітям старше семи років]. Via, 1724, 68: Item in puero nomine Lucillio scriptum epitaphium [Того ж роду написана епітафія хлопчикові на ім'я Луцілій]. Приклад epitaphium narrativum [розповідної епітафії]. Officina, 1726–1727, 43 (зв.); Item in quondam infantem Lucillium [Того ж роду на якусь дитину Луцілія]. Параграф «Про епітафії дітям та молоді» [De epitaphiis infantum puerorum et adolescentium]. Epitome, 1734, 62 (зв.) – 63: Epitaphium Lucilii cuiusdam pueri defuncti [Епітафія якомусь померлому хлопчику Луцілію]. 1 dulcis, dulcissimus [солодкий, найсолодший].

⁷ Arcos, 1704 – 1705, 163 (зв.): 1 O nimium... Parenti [О дуже ... Батькові]. De arte poetica, 1705: Epitaphium a parente filio inscriptum [Епітафія синові, написана батьком] [3, с. 330]. Idea, 1707, 174: Item filio a patre inscriptum, epitaphium quod Bembus in Lucilium suum affert [Також синові, написана батьком епітафія, яку Бембо створив своєму Луцілію]. Officina, 1726–1727, 42 (зв.: Підрозділ “De epitaphiis patris matris fratris et filiorum” [Про епітафії батькові, матері, братові та синам]. Tabulae, 1729–1730, 60 (зв.): Epitaphium a patre filio inscriptum [Епітафія, написана батьком синові]. 1 dira [страшна]; 3 hospite [гостем]. Via, 1729, 54: Epitaphium a patre filio inscriptum [Епітафія, написана синові батьком]; 1 dira [жорстока]. Elementu, 1768, 39 (зв.): Epitaphium filio a parente inscriptum [Епітафія, написана синові батьком]. Останній рядок відірваний від основного тексту, дописаний пізніше. Понтан і Лаббе вказують на автора і адресата епітафії: «Bembus in Lucilium suum» [Бембо на свого Луцілія] (Pontanus, 1594, 239); «Lucilii Bembi Filii. Scripsit Petrus Bembus» [Луцілію, синові Бембо. Написав П'єтро Бембо] (Thesaurus, 1686, 297). З авторів київських поетик це робить лише Лаврентій Горка: «Item filio a patre inscriptum, epitaphium quod Bembus in Lucilium suum affert» [Також синові, написана батьком епітафія, яку Бембо створив своєму Луцілію] (Idea, 1707, 174). Тільки у київській поетиці 1726–1727 навчального року, яка у викладі теорії епітафії найбільше зорієнтована на Понтана, цитуються епітафії обом Луціліям. Інші автори зазначених вище поетик вибирають один із варіантів (можливо, вважаючи ці тексти однотипними). Контекст цитування показує, що претекстом для декількох київських поетик був трактат Феофана Прокоповича.

III. Україна в контексті європейського Відродження

vincere fata...» [Поки, Монтане, ти смерть долати учив лікуванням...] натрапляємо у київських поетиках у різних контекстах: як приклад «*dialogisticum epitaphium*» [діалогічної епітафії] (*Samoenae in Parnasso*, 1689, 114 (зв.)), епітафії «*eruditorum ac sapientium*» [ученим і мудрецем] (*Officina*, 1726–1727 (зв.), 41) та із заголовком «*Tumulus medici*» [Епітафія лікареві] (*Praecepta*, 1735, 32). У трьох українських поетиках цитується твір Якопо Санадзаро (1456–1530) з початком «*Nate, patris matrisque amor et suprema voluptas...*» [Синку, любов материнська і отча та втіха найбільша...] – на цей текст натрапляємо у трактаті Лаврентія Горки та в київських поетиках 1726–1727 та 1735 рр.⁸ Епітафію Квінтерію, автор якої – письменник Джованні Котта (1480–1510) «*Me longe effigie venustiore...*» [Мене, куди гарнішого, ніж образ...], цитує лише «авангардна» київська поетика «Гіметт» (1699 чи 1719⁹), яка відзначається багатьма нестандартними підходами. Лаврентій Горка (*Idea*, 1707, 177) цитує авто-епітафію відомого італійського юриста Бальді, який помер 1400 р. від ускладнень після укусу улюбленої кішки¹⁰:

*Взнай про новий спосіб смерті, мандрівцю: кішка
злостива*

Палець вкусила у грі – от я й відходжу тепер.

Отже, популярність італійських ренесансних епітафій в українських трактатах була різною – від досить значної (цитуються в семи курсах) до одиничного використання.

⁸ *Idea*, 1707, 175: *Idem de filio Sannazarius nomine parentum. 1 summa voluptas* [Також про сина Санадзаро від імені батьків. І втіха найбільша]. *Officina*, 1726–1727, 42 (зв.): *Item illud Sanazari de quodam infante qui loquitur nomine parentum; 2 tellare* [Також та Санадзаро про якусь дитину, у якій йде мова від імені батьків]. Підрозділ *De epitaphiis patris matris fratris et filiorum* [Про епітафії батькові, матері, братові і дітям]. *Praecepta*, 1735, 32 (зв.): *Epitaphia filiorum* [Епітафії синам].

⁹ Дослідники подають різні роки написання цієї поетики.

¹⁰ *The General Biographical Dictionary*. – Vol. III. – London, 1812. – P. 359. *Hospes, disce novum mortis genus. Improbata felis / Dum trahitur, digitum mordet: et intereo.*

В українських поетиках цитуються і епітафії поетів польського Відродження. Двічі¹¹ (під заголовком «Philomelae» [Солов'ю] з початком «Gdym umierał w razurach jastrzębia srogiego...» [«Як у кігтях я вмирав яструбиська злого»]) зустрічається епітафія солов'ю Шимона Шимоновича «Nagrobek Słowika», перші слова якої – «Kiedym konał w raznoktach jastrzębia srogiego ...» [«Конав колись в пазурах яструбиська злого»]¹².

Серед епітафій в українських поетиках також чотири фразки Яна Кохановського. Епітафія з початком «Czyj to grób?» – "Wodaj zdrów pił». – «Czyja to mogiła?» [«Чий то гріб?» – «Будь здоров пий». – «Чия то могила?»], яка у 2-й книзі «Фрашок» Кохановського має назву «Nagrobiek orięj babie»¹³, наводиться у двох українських поетиках¹⁴. Цікаво, що якщо текст в трактаті Іларіона Ярошевицького близький до авторського, то у поетиці 1724 р. фразка подається у вигляді діалогу між V (Viator) – подорожнім та B (Baba) – пиячкою і укладена у 14 віршів з різночитаннями¹⁵. Перу Кохановського належить також епітафія «Ojczy, daremno płakać nie potrzeba...» [«Отче, даремно плакати не треба...»], яка у його першій книзі називається «Epitaphium dzieściu» і розпочинається «Ojczy, nade mną...». Цей текст ми зустрічаємо у київських

¹¹ Hymettus, 1719, 45; Regia, 1740, 36–36 (зв.).

¹² Antologia bajki polskiej [opracował i wstępem opatrzył Juljan Ejsmond]. – Warszawa etc., 1915. – S. 26.

¹³ Kochanowski Jan. Fraszki // Ze zbiorów «Wirtualnej Biblioteki Literatury Polskiej» Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://f.polska.pl/files/238/155/0/Fraszki.pdf>. – Назва з екрана.

¹⁴ Cedrus Apollinis, 1702, 149; Via, 1724, 70.

¹⁵ 1 Пропущено pił (пив); рядок розбито на три; 2 B. Jeny rychlo jeszczeby dwie wypiłam [Б. Але швидше, я б ще дві чаші пила]; 3 V. Nie czemu sie strozy? [П. Хмуритись тут варто]; розбито на два рядки; 4 розбито на два рядки; 6 вірш – пропущено; 7 tu dobrze. B. A jak że tu bez piwa [тут добре. Б. А як же без пива]; 8 розбито на два рядки.

III. Україна в контексті європейського Відродження

поетиках 1719, 1720, 1734 та 1740 років¹⁶. Ще одна епітафія Кохановського – «Śmierci! To nie śmiech, już nam bierziesz i doktory...» [«Смерте! Не смішно, ти вже й лікарів хапаєш...»] (Кн. 2, 73. Nagrobek Adrianowi doktorowi) – з різночитаннями міститься в п'яти українських поетиках¹⁷. Епітафію «Urodziłem się w Prusiech, Wysockim mię zwano...» [«Народився в Прусії, Висоцьким назвали...»] (Кн. 1, № 91. Epitaphium Wysockiemu) цитують автори двох київських поетик¹⁸. Можемо сказати, що Ян Кохановський був особливо близьким Іларіону Ярошевицькому та невідомому нам авторові поетики 1720 року.

Цікаво, що ще дві епітафії приписували Кохановському, очевидно, помилково, у всякому випадку, вони не знайдені в сучасних виданнях творів великого поета. Автор поетики 1707 року в примітці до епітафії «W browarze» пише «Z Kochanowskiego» (Idea, 1707, 176), а Феофан Прокопович супроводжує епітафію «W tym grobie Duda» приміткою «Epitaphium furis tibicinis ex Cochanovio» [«Епітафія викрадачеві флейт з Кохановського»]¹⁹.

¹⁶ Nymettus, 1719, 45. Приклад епітафії “Infantibus et pueris” [малим дітям та дітям старшим]. Parnassus, 1720 (1), 45; Parnassus, 1720 (2), 37 : Item illud juveni [Також та юнакові]. 1 Ojczye już po mnie [Отче, вже за мною]; 3 Bodaż tobie tyło [Бодай тобі стільки]; 4 Sroga lat śmierć ukrzywdziła [Сувора літ смерть пожаліла]. Epitome, 1734, 63:... Illud infanti alicui adscriptum [Та, написана якійсь дитині]. 1 Ojczye już po mnie [Отче, вже за мною...]. 3 Bog daż tobie tak wiele [Дай тобі Боже стільки]; 4 Sroga lat śmierć [Сувора літ смерть]. Regia, 1740, 38: 3 Tak wiele tobie [Так тобі багато]...; 4 Tyle mnie sroga [Скільки мені строга]... Підрозділ De epitaphiis infantum [Про епітафії дітям].

¹⁷ Cedrus Apollinis, 1702, 149; Lyra Heliconis, 1709, 247; Parnassus, 1720, 45; Via, 1724, 68 (зв.); Hortus, 1736, 92 (зв.).

¹⁸ Cedrus Apollinis, 1702, 149 (зв.); Parnassus, 1720, 45.

¹⁹ Прокопович Ф. Сочинения / Феофан Прокопович. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 331.

Ренесансні епітафії інших країн, окрім Італії, спорадичні. У київській поетиці 1726 р.²⁰ цитується епіграма із десяти рядків французького теолога-кальвініста Теодора Бези (1519–1605) «De morte M.Bruti» [«Про смерть М.Брута»]²¹. Очевидно, автора епітафії вразила кончина вбивці Цезаря, що покінчив з собою, кинувшись на меч після поразки у битві з триумвіратом при Філіпах. Лаврентій Горка у своїй поетиці високо оцінює²² епітафію з рамковою композицією – «Adsta, viator» [«Стань, мандрівцю»] на початку першого вірша і «Abi, viator» [«Йди, мандрівцю»] на початку останнього рядка. Йдеться про Генріха III Валуа (1551–1589), правителя Королівства Польського і Великого князівства Литовського (1573–1574) та короля Франції (1575–1589), який помер від рани, заподіяної монахом-домініканцем:

*Стань, мандрівцю, і оплач монаршу долю.
Серце монарше тут лежить під мармуром,
Того, хто сарматам і галлам дав закони.
Його життя позбавив в каптурі убивця.
Йди, мандрівцю, і оплач монаршу долю...²³.*

Автор і час виникнення цієї епітафії не встановлені, однак в силу історичних реалій ми припускаємо, що вона виникла у Франції відразу ж після смерті короля – у всякому випадку, її дописано від руки в кінці

²⁰ Officina, 1726, 42: Sextum exemplum sit de morte Bruti [Шостий приклад хай буде про смерть Брута]. Параграф “De epitaphio eruditorum ac sapientium” [Про епітафію ученим та мудрецам].

²¹ Theodori Bezae Vezelii Poemata. Lugduni Batavorum, 1758. – P. 74.

²² Idea, 1707, 175 (зв.): Item Henrici Tertii quem alii dicunt Henricum Quartum ... hoc epitaphium memorabile extat Parisiis atque elegantissimum [Також в Парижі є ця пам’ятна і дуже витончена епітафія Генріхові III, якого дехто називає Генріхом IV].

²³ *Adsta, viator, et dole regum vicem.
Cor Regis isto conditum est sub marmore,
Qui jura Gallis, jura Sarmatis dedit.
Tectus cucullo hunc sustulit sicarius.
Abi, viator, et dole regum vicem...*

III. Україна в контексті європейського Відродження

французького стародруку 1589 р.²⁴. З тих самих міркувань відносимо до французьких ренесансних творів анонімну епітафію французькій королеві Катерині Медичі (1519–1589):

*Що у Еребі три Фурії, більше не мовте, поети,
Бо Катерина до тих давніх трьох ще додалась.
Навіть як Орк відпустить від себе отих трьох, нічого,
Буде достатньо у нім її одної за трьох*²⁵.

Ця епітафія, що фіксується у київській поетиці 1699 р.²⁶ – пародія на популярний в давніх українських поетиках твір цього жанру про стару сварливу Весбію²⁷.

Автор київської поетики 1685 р. відносить до епітафій твір англійського епіграматиста Джона Овена (1564–1622) про Іра та Креза:

*Тут спочиває, лежить під мармуром Крез. Ти питаєш
Де упокоївся Ір? Злидень усюди лежить*²⁸.

Цар Лідії Крез вже в античності став символом багатії людини, а Ір, прізвисько жебрака Арнея у домі Одисея на Ітаці – символом злидаря. Нам не вдалося віднайти цю епіграму серед написаного цим поетом, однак на авторство Овена вказують дві київські поетики²⁹. Якщо це так, то

²⁴ Aurault Pierre. Deploration de la mort dv Roy, Henry III. et du scandale qu'en a l'Eglise. Parisiis, 1589. – P. 140.

²⁵ Tres Erebi furias ne post hac dicite vates,
Addita enim priscis est Catharina tribus.
Quod si tres illas a se dimiserit Orcus,
Haec illi fuerit pro tribus una satis.

²⁶ Нуметтус, 1699, 44: Item illa lepida inscriptio Galliae reginae Catharinae [Також той витончений напис королеві Галлії Катаріні]. Epitaphium simplex [проста епітафія].

²⁷ Циганок О. Цит. вид. – С.46–47.

²⁸ Fons Castalius, 1685, 80: Epitaphium Iri et Craesi: Hic jacet hic situs est Craesus sub marmore, quaeris / Irus ubi jaceat? Pauper ubique jacet.

²⁹ Fons Castalius, 1700, 109: Primus modus scribendi epigramma: historice seu narratorie propositio seu res facta aut dicta refertur. Et illud Oveni de Craeso et Iro [Перший спосіб написання епіграми – історично чи у формі розповіді; подається короткий виклад, тобто вчинки чи висловлювання. І та Овена про Креза і Іра]. Arctos, 1705, 119: Tale illud Oveni quod inscripsit diviti quem ... Craesum [Такою є та Овена, яку він написав багатому, якого назвав?

характерна для творців пізньої античності, середньовіччя та бароко схильність до антитез властива також майстрові ренесансної епіграми. Зрештою, соціокультурна сфера Відродження насичена суперечливими, різноспрямованими тенденціями, різнопланова і загалом виявляється результатом складної взаємодії середньовічних, гуманістичних і позагуманістичних явищ.

Поширену у середньовічній і ренесансній Європі поетичну техніку, коли до відомого тексту дописувалися рядки, спостерігаємо в епітафії Петеру Апіану [Petrus Arianus (1495–1552)] – німецькому гуманісту, відомому астроному, математику та картографу:

*Що Апіан у собі мав земного – усе в цій могилі,
В Бога безсмертне усе, в мирі живе він тепер.
Той, хто до зір спрямував свій розум у праці шляхетній
Бачить під стопами він нині, щасливий, зірки.
Бачить, щасливий зірки кожний, хто в небо направив
Розум, хто духом навчивсь Бога шукати завжди]³⁰.*

Ця епітафія наводиться як взіреть у двох київських поетиках³¹. Автором її перших чотирьох рядків був німецький християнський поет Йоганн Лаутербах [Lauterbachius Lusatus (1550–1616)]³². Два останніх, можливо, дописав невідомий нам автор поетики 1726–

Крезом]. Pauper ubique jacet [Бідний усюди лежить] – Овідій, "Фасти", I, 218.

³⁰ Hoc Arianus habet quod erat mortale sepulcro:

*Immortale Dei, tempora pacis agit.
Sic caput ante pio qui misit in astra labore
Sub pedibus felix nunc videt astra suis.
Astra videt felix quisquis demisit in astra
Et caput, et studuit quaerere mente Deum.*

³¹ Officina, 1726–1727, 42: Septum exemplum sit in tumulo Arianis astronomi [Шостим хай буде приклад на могилі астронома Апіана]. 2 ait [каже]; 3 nostram laborem [нашу працю]. Параграф "De epitaphio eruditorum ac sapientium" [Про епітафію ученим та мудрецам]. Praecepta, 1735, 32 – 32 (зв.): Tumulus Arianis astronomi [Могила астронома Апіана].

³² Ioannis Lauterbachii Lusatii Epitaphium Petri Arianis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uni-mannheim.de/mateo/camena/del3/books/deliciae3_31.html

III. Україна в контексті європейського Відродження

1727 рр. У цьому самому київському курсі натрапляємо на епітафію німецькому гуманісту Ульріху Засію [Ulricus Zasius (1461–1536)], викладачеві і придворному юристові³³.

Таким чином, популярність ренесансної епітафії як взірця жанру в давніх українських поетиках не однакова. Дуже подобалася авторам українських курсів фламандська ренесансна епітафія учителеві граматики – очевидно, у цьому тексті їх вабила близька епосі Бароко словесна гра. Частотність цитування шістнадцяти італійських текстів різна, від одного до семи трактатів. Шість епітафій польських поетів фіксуються у двох – п'яти курсах, цитування деяких англійських, французьких та німецьких ренесансних епітафій – спорадичне.

³³ Циганок О. Цит. вид. – С. 50.